

GINEKOLOGIJA, PORODNIŠTVO I PRIMALJSTVO U HRVATSKOJ IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

GYNECOLOGY, OBSTETRICS, AND MIDWIFERY IN CROATIA BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Vladimir Dugački*

SUMMARY

Gynecology and obstetrics, as a unique profession, develops in Croatia only at the beginning of the 20th century, thanks to Professor Franjo Dust, the director of the Country Maternity Hospital (Zemaljsko rodilište) and Midwifery School (Primaljsko učilište) in Zagreb (established in 1877). Professor Dust later founded the Clinic for Women's Diseases and Labours of the Zagreb Medical School (1921). The oldest autonomous gynecological and obstetrical departments in Croatia are the ones in Pula (1905) and in the Zagreb Endowment Hospital (1925), but they were extinguished in the 1930s as such, the gynecology being attached to surgery. Between the two World Wars, autonomous gynecological and obstetrical departments were established in Split (1919), Šibenik (1927), Osijek (1932), in the Mercury's Sanatorium in Zagreb (1934), in Sušak (1935), and in the Zagreb Hospital of Charitable Sisters (Bolnica milosrdnih sestara) in 1941. The first head of such a department in Sušak was Dr. Milan Berger (1936-1942), who from 1928 until 1936 had worked as assistant to Professor Durst in the Clinic for Women's Diseases and Labours in Zagreb. From 1945 until 1947 and from 1950 until 1953, Dr. Berger acted as a department head in the Zagreb Hospital of Charitable Sisters (Dr. Mladen Stojanović General Hospital, respectfully), while from 1947 until 1950, he headed a department in Pula. In the period between 1953 and 1973, Dr. Berger worked in the Za-

* Klinika za oftalmologiju KBC Zagreb; Correspondence: Prim. dr. Vladimir Dugački, Rešetarova 30, 1090 Zagreb - Susjedgrad

greb Gynecological and Obstetrical Clinic, which he headed from 1967 till 1969 as a university professor.

Key words: History of medicine, 20th century, gynecology, obstetrics, midwifery, Croatia

Porodništvo je u svijetu, pa tako i u nas, stara medicinska struka, za razliku od ginekologije, koja je bila sastavni dio kirurgije sve do kraja XIX. st. Tek je Schauta god. 1893. u svom udžbeniku ustvrdio da su ginekologija i porodništvo dvije usko povezane, nedjeljive struke, no početkom XX. st. one još uvijek bivaju odijeljene u Njemačkoj, Austriji, Italiji, Rusiji, pa tako i u nas. Opstetricija je čak bila posebna specijalnost, dok ginekologije nije ni bilo. No i porodništvo je mahom bilo u rukama primalja. dok se kirurzi, "magistri obstetriciae" bave njome rijetko, najvećma u kompliciranim porođajima. Primalje ne samo da su dostupnije već i vještije i iskusnije od liječnika koji su opstetriciju uglavnom razmatrali teoretski. Samostalna Ginekološka sekcija Hrvatskoga liječničkog zbora osnovana je tek god. 1940., a do tada su ginekolozi djelovali unutar Kirurške sekcije, osnovane god. 1911.

Nova, jedinstvena ginekološko-opstetrička struka razvija se u Hrvatskoj početkom XX. st. Njezin je razvoj dobrim dijelom vezan uz Zemaljsko rodilište u Zagrebu, koje je, zajedno s primaljskim učilištem, otvoreno god. 1877. pod vodstvom prof. dr. Antuna Lobmayera, učenika slavnog Theodora Billrotha. Međutim, to rodilište, taj zametak sveučilišne Ginekološko-porodničke klinike, za vrijeme Lobmayera isključivo je ono, što mu i ime kaže - opstetrička ustanova, u kojoj se obavljaju normalni i patološki porođaji a s tim u svezi i porodničke operacije. Ginekologija će još dugo ostati u rukama kirurga. Znakovito je da Josip Fon, začetnik moderne hrvatske kirurgije, predstojnik kirurškog odjela Bolnice milosrdne braće u Zagrebu god. 1878., dakle prve godine po osnutku zagrebačkoga Zemaljskog rodilišta, izvodi prvu ovariotomiju, a to je ujedno bila i prva laparotomija u Hrvatskoj. U Zagrebu, osim u Bolnici milosrdne braće, ginekologija se napose njeguje u Bolnici milosrdnih sestara, koje je predstojnik bio Teodor Wickerhauser. On je stvorio kiruršku školu, kojoj je pripadao i Franjo Durst. Kad je 1905. Lobmayer teško obolio, u Zemaljsko rodilište i Primaljsko učilište dolazi mladi dr. Durst, koji će dvije go-

dine nakon toga postati predstojnikom tih ustanova. Jedna od velikih zasluga dr. Dursta bila je što je, kao izobraženi kirurg iz Wickerhauserove škole, u rodilište počeo uvoditi i ginekologiju. To doduše nije teklo glatko: kad je Durst i formalno htio provesti svoje ideje, tome se usprotivio pedijatar Radovan Marković, zastupnik u Hrvatskom saboru i kasniji ministar zdravstva u Narodnom vijeću SHS. On se u svojem saborskom govoru u travnju 1910. usprotivio da se Zemaljsko rodilište s Primaljskim učilištem upotpuni odjelom za ginekologiju, predlažući da se umjesto toga u rodilištu ustroji odjel za bolesnu dojenčad. Štoviše ustvrdio je da bi osnivanje ginekološkog odjela išlo na uštrb Primaljskog učilišta.

Franjo Durst

No Durst je uporno provodio svoje ideje. God. 1911. izveo je prvi u Hrvatskoj operaciju po Wertheimu, a iste godine i ekstrapertonealni carski rez. Rodilište i Primaljsko učilište bilo je tada smješteno u jednom dijelu zgrade u Ilici 83, dok su drugi dio zgrade zauzimali Zavod za slijepu i Zavod za gluhoonijeme. Durst je uspio izboriti novac i lokaciju za novo Zemaljsko rodilište i Primaljsko učilište na mjestu napuštenog groblja sv. Petra u današnjoj Petrovoj 13. Ta se zgrada započela graditi god. 1911., bila je dovršena 1914. no zbog ratnih je nedaća rodilište i Primaljsko učilište u nju preseljeno tek u rujnu 1920. Staro rodilište u Ilici imalo je 90 kreveta, u novom prostoru taj broj raste na 150. Kada je Durst 13. VII. 1921. bio izabran za profesora ginekologije i porodništva na tek osnovanom zagrebačkome Medicinskom fakultetu (a to je ujedno i datum osnutka klinike) Zemaljsko je rodilište inkorporirano u novoosnovanu Sveučilišnu kliniku za ginekologiju i primaljstvo, Primaljsko je učilište ostalo u toj zgradi, dok je Durst i dalje bio predstojnik obje te ustanove. Durstovi prvi asistenti bili su Stjepan Vidaković, Srećko Zanella, Srećko Šilović, Franjo Brolich, Vladimir Bazala, Milan Berger i Rafael Dolinšek.

Od god. 1921. do 1927. Viktor Finderle studirao je na zagrebačkome Medicinskom fakultetu, slušao predavanja prof. Dursta i obavljao vježbe kod njegovih asistenata.

U Hrvatskoj je početkom XX. st. bilo nekoliko rodilišta, uglavnom vezanih uz nahodišta. Tu su rađale uglavnom neudate i siromašne žene, porođaje su vodile babice, liječnike su zvale samo kod porođajnih komplikacija, higijena je bila na niskoj razini, a smrtnost roditelja i novorođenčadi ogromna. Prvi poznati nam ginekološko-porođajni odjel spominje se oko god. 1905. u Puli, gdje je god. 1886. otvorena Pokrajinska bolnica s 300 kreveta. Ginekologija je imala 43 kreveta, a rodilište 22 kreveta. Nije nam poznato tko je od liječnika vodio taj odjel, no već 1910. nalazimo podatke o uspješno izvedenom carskom rezu. No, poslije I. svjetskog rata, kada i sama austro-ugarska ratna luka Pula gubi svoje značenje u kraljevini Italiji, bolnica nazaduje pa tako i ginekološko-porođajni odjel, koji je god. 1933. ukinut kao samostalna jedinica i priključen kirurškom odjelu. Ginekološke slučajeve rješava kirurg, a rodilište vodi doduše ginekolog no uglavnom porođaje i abortuse, dok porodničke operacije obavlja kirurg. Odjel je obnovljen poslije priključenja Istre matici zemlji u rujnu 1947., do 1950. vodi ga Milan Berger, a potom od 1950. do 1956. Drago Vrbanić.

Kad je u Zagrebu, poslije I. svjetskog rata red Milosrdne braće morao napustiti Hrvatsku, Bolnica milosrdne braće na Jelačićevu trgu preimenovana je u Zakladnu bolnicu i reorganizirana. Ona tada dobiva i samostalan ginekološki odjel što ga vodi David Eisenstädter. Kad je ta derutna bolnica, otvorena još 1804., god. 1931. srušena i preseljena na Sv. Duh, i taj mali odjel bio je ukinut i pripojen kirurgiji. Taj slučaj i slučaj puljskog odjela primjeri su nazadovanja, kad se ginekologija vraća u ruke kirurga, no između dvaju svjetskih ratova otvaraju se u Hrvatskoj novi samostalni ginekološko-porođajni odjeli, pa ćemo ih razmotriti kronološki.

U splitskoj Pokrajinskoj bolnici (otvorenoj još 1797. kao bolnica sv. Lazara) bilo je od 1822. smješteno nahodište (Casa di pieta - Kuća od milinja). Bolnica je nadograđena i reorganizirana god. 1871/72., a imala je nahodište i rodilište. God. 1919. osniva se u toj bolnici samostalan Ginekološko-porođajni odjel, kojeg do 1951. vodi Petar Rismondo, dok 1929. kao sekundarci dolaze Jure Lukinović i Kruno Cambi. Rodilište ima rađaonicu s 3 kreveta, malu dvoranu za porodničke operacije te 4 sobe s 24 kreveta. Ginekologija ima prijamnu ambulanu i veliku sobu s 16 kreveta. Posebne operacijske dvorane nema, jer

u čitavoj bolnici postoji jedna jedina. Rismondo je ginekologiju specijalizirao u Beču, napose se bavio ehinokokozom ženskog genitala, a za pažen rad mu je bio o umjetnom nadomještavanju plodove vode.

U Pokrajinskoj bolnici u Šibeniku, otvorenoj 1883., također je djelovalo nahodište i rodilište, a na Kirurškom je odjelu god. 1921. kirurg Josip Pasini izveo prvi carski rez. Ginekološko-porođajni odjel osnovan je god. 1927., a vodi ga do god. 1941. Filip Dražančić, koji u Šibenik dolazi sa zagrebačke Klinike. Njegovi su asistenti Jure Lukinović, koji kako smo vidjeli poslije odlazi u Split, i Mihovil Dekaris. Odjel ispočetka ima 12 ginekoloških kreveta u kirurškom paviljonu i 12 porođničkih u bivšem nahodištu, no uskoro je povećan. Napose je odjel proširen 1940. kad je izgrađen novi dvokatni paviljon s kirurškim odjelom u prizemlju i na I. katu, dok ginekološko-porođajni odjel dobiva II. kat. Taj napredak prekida 1941. talijanska okupacija kad odjel preuzimaju talijanski liječnici.

U osječkoj zakladnoj bolnici u vrijeme dok je kirurgiju vodio Vatroslav Florschütz (1920.-30.) postoji odsjek s 14 ginekoloških kreveta i 6 kreveta u rađaonici. Taj odsjek vodi Julije Báthory. Oko priznavanja njegove ginekološko-opstetričke specijalizacije bilo je mnogo problema, jer nije specijalizirao niti na jednoj klinici već je iskustvo stekao praksom. Zdravstveno vijeće, nakon dopisa kliničkih asistenata Vidakovića, Zanelle, Dolinška, Kopića, Dražančića i Bazale, odbilo je 1926. Bathoryju specijalistički naslov, na što je oštro reagirao šef odjela Florschütz u obranu Báthoryja, navodeći da znanost ne stanuje samo na klinikama, te da je Bathory po broju godina provedenih u specijalističkoj praksi i dvostruko udovoljio, a da mu se stručna sprema vidi iz broja obavljenih operacija. Konačno se pod vodstvom Báthoryja god. 1932. odsjek osamostaljuje u zaseban ginekološko-porođajni odjel s 50 kreveta, kojeg Báthory vodi do 1952. U svoje vrijeme on je bio jedini ginekolog u Slavoniji. On uvodi filmska snimanja pojedinih ginekološko-opstetričkih zahvata, a poznat je po svojoj teoriji endokrine etiologije karcinoma.

U Zagrebu je god. 1930. otvoren sanatorij hrvatskoga trgovačkog društva "Merkur", koji je imao samo interni odjel. Dogradnjom god. 1934. taj sanatorij dobiva i ginekološko-porođajni odjel sa 15 kreveta,

kojeg vodi bivši Durstov asistent Srećko Šilović (prvi poslijeratni predsjednik Zbora liječnika Hrvatske). God. 1938. taj odjel ima već 34 kreveta.

Kad je 16. prosinca 1934. na Sušaku otvorena Banovinska bolnica, tada najmodernija bolnica u Hrvatskoj s 220 kreveta i 6 odjela (internim s paviljonom za zarazne bolesti, kirurškim, dermatološkim, otorinolaringološkim, očnim i rentgenskim) ona nema ginekološk-porođajnog odjela, jer se tome protivio prvi njezin ravnatelj kirurg Velimir Guteša, koji je radio i planove za tu bolnicu. Kao primjer uskogrudnog shvaćanja vrijedno je citirati njegov akt upućen 5. lipnja 1935. anketnom odboru Zbora liječnika Hrvatske: Arhitektonski je nova sušačka bolnica prema ovom rasporedu i udešena, te sa ovoga razloga kao i sa razloga koje ću nabrojiti, nema više potrebe da se osnivaju bilo nova odjeljenja, bilo novi otsjeci. U protivnom bi se slučaju događali neminovno sukobi kod upotrebe pojedinih prostorija kao i radi kompetencije.

Govori se mnogo u nekim liječničkim krugovima, da bi trebalo osnovati ginekološko odjeljenje. Postoji slučaj vis-a-vis Sušaka na Rijeci, da riječka bolnica usprkos nekih 500 kreveta nema odijeljenog ginekološkog odjeljenja, a kako mi je poznato i ne misle na to, iako sama Rijeka bez okolišnog teritorija broji 60.000 stanovnika, dok Sušak broji samo 14.000 stanovnika. Dok Rijeka nema u skoroj blizini bolnice sa kirurgom specijalistom, Sušak ju ima u Senju, tako da će kirurški materijal velikim dijelom primiti već iz saobraćajnih razloga senjska bolnica. Dakle kad bi se oduzelo kirurškom odjeljenju ginekološki, trpilo bi ovo odjeljenje od oskudice bolesnika.

Treba imati na umu da grad Sušak obiluje, kako da to nazovem, na liječničkoj flori, da na 14.000 duša dolaze 32 liječnika, pa prema tome da nijedan grad u Jugoslaviji ne obiluje tolikim brojem liječnika t.j. 40 duša na jednog liječnika, a mislim da se ne varam, da je teško i u Europi naći varoš, koja može u ovom pogledu Sušaku konkurirati. Valja znati, da su i općine unaokolo prezasićene liječnicima i prema tome da život svakog pojedinog liječnika nije lak, a još je teži i radi toga, što po konvencijama sklopljenim između naše i talijanske vlade, svi stariji li-

ječnici na Rijeci imaju pravo prakticiranja na Sušaku, dok mi poslijeratni nemamo recipročno prava.

Nakon brojnih intervencija i nakon Gutešina odlaska s mjesta ravnatelja, ginekološko-porođajni odjel je 1935. osnovan i privremeno ga vodi kirurg, a 1936. za predstojnika odjela dolazi mladi 33-godišnji specijalist Milan Berger, na izričitu Durstovu preporuku. S kirurškog odjela te godine Bergeru prelazi i sekundarac-specijalizant Davor Perović, koji će kasnije od 1946. do 1975. i voditi taj odjel i biti profesorom riječkoga Medicinskog fakulteta. Dolaskom na Sušak Berger brzo upoznaje blagodati morske klime i proučava kako bi se mogla primijeniti u liječenju ginekoloških bolesti. Napose se bavio problemom genitalne tuberkuloze. Od 1953. do 1973. radio je na zagrebačkoj Ginekološkoj klinici i to dvije godine kao v.d. predstojnika te je bio redoviti profesor zagrebačkoga Medicinskog fakulteta.

Posljednji ginekološki odjel, koji je osnovan u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, bio je onaj u Bolnici sestara milosrdnica u Vinogradskoj cesti. On je osnovan u siječnju 1941. a do 1945. ga vodi Vladimir Bazala, koji 1943. postaje naslovnim izvanrednim profesorom zagrebačkoga Medicinskog fakulteta. To je bio samo ginekološki odjel, bez rodilišta. Od 1945. do 1947. taj odjel vodi Milan Berger.

Milan Berger

Kad spominjemo već Bazalu, valja istaći daje on bio najplodniji naš ginekološki autor u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Objavio je knjige Ginekološka krvarenja (1932), Ginekologija praktičnog liječnika (1932, 19362), Porodničke operacije (1934), Ženska gonoreja (1934). Durst je 1923. priredio VI. izdanje Lobmayerova udžbenika Primaljstvo, a zajedno sa M. Stejićem i A. Zalokarom izdao je 1932. općejugoslavenski Udžbenik za babice. Njegov prvi asistent i kasnije docent, a poslije II. svjetskog rata sveučilišni profesor i predstojnik Klinike Stjepan Vidaković zajedno s rentgenologom Milanom Smokvinom objavio je 1927. monografiju Hysterosalpyngographia, a god. 1935. knjigu Porodničke operacije. Viktor Finderle je pod pseudonimom V.F. Smiljanov god. 1936. objavio knjigu Spolni život

žene. Farmaceutsko-kemijska tvornica "Kaštel" izdala je 1938. knjižicu Hormonska terapija u ginekologiji, a farmaceutsko-kemijska tvornica "Kemika" dvije knjižice: Insuficijencija ženske genitalne sfere i Poremećaji trudnoće i njihovo liječenje. Radi se o promidžbenim knjižicama tih farmaceutskih tvrtki, one su doduše pisane na stručnoj razini, a objavljene su bez naznake autora. Konačno spomenimo da je časopis "Liječnički vjesnik" u svojoj ediciji Zbirka separata Liječničkog vjesnika objavio god. 1940. knjižicu Suvremena pitanja iz porodništva, koja sadrži 4 stručna rada.

A sada nešto u primaljstvu između dvaju svjetskih ratova. Najprije nekoliko povijesnih napomena iz prošlog razdoblja. Prva naša primaljska škola osnovana je u Rijeci god. 1786., a vodio ju je Jakob Cosmini, najprije gradski kirurg a potom doktor medicine. Na žalost ta škola nije bila dugog vijeka. God. 1820. osnovana je primaljska škola u Zadru, koja je djelovala do talijanske okupacije, tj. do god. 1918. (obnovljena je god. 1948.). U Zagrebu je, kako je već spomenuto, god. 1877. osnovano Primaljsko učilište, što su ga vodili Antun Lobmayer a potom Franjo Durst. Dakle, završetkom I. svjetskog rata Hrvatska ima samo jednu primaljsku školu, onu u Zagrebu, koja djeluje u simbiozi s rodilištem, a koje ustanove su 1920. preseljene u novu zgradu u Petrovoj 13. Ondje će rodilište prerasti u sveučilišnu kliniku, a primaljsko će učilište ostati ondje i dalje do god. 1946. Bilo je smješteno na II. katu te zgrade, imalo je internat, predavaonicu, školski muzej i priručnu knjižnicu, dok je u suterenu bila smještena blagovaonica. Iako je prof. Durst i dalje do 1941. ravnatelj učilišta (od 1941. do 1945. ravnatelj je Stjepan Vidaković), od 1920. nastavnik primaljstva je Srećko Zanella, dok korepeticije vodi učilišna primalja. Do 1919. škola je trajala 9 mjeseci, potom do 1928. godinu dana, a zatim 18 mjeseci. Broj polaznica bio je između 50 i 60 godišnje. Uz nastavu iz teoretskih sadržaja, učenice su svakog dana usvajale i praktična znanja tijekom rada na klinici. Kao nastavni tekst služio je spomenuti Durstov udžbenik, a u školski je program Durst uveo i nastavu iz pedijatrije, a kasnije i neke općeobrazovne predmete. Budući da su učenice stanovale u sklopu klinike, bile su uključene u praćenje svih faza porođaja. Učenice su se školovala o državnom trošku, a smještaj, prehranu i oskrbu plaćalo je Ministarstvo narodnog zdravlja a ne Min-

istarstvo prosvjete. Srećko Zanella radio je u Primaljskom učilištu i Rodilištu od 1920., god. 1923. postao je asistent Klinike, odnosno 1936. privatni docent Medicinskog fakulteta. Otpušten je iz službe 1941., a 1947. postaje predstojnik Ginekološko-porođajnog odjela Bolnice sestara milosrdnica i ravnatelj Primaljskog učilišta, koje je poslije II. svjetskog rata premješteno u prostor te bolnice, gdje se i danas nalazi.

Broj školovanih primalja nije se popunjavao jednakomjerno na našem državnom području. Pojedina su područja imala izrazito visok natalitet a nesrazmjerno malen broj školovanih primalja. Tako je npr. god. 1937. kotar Ivanec imao 1660. porođaja, a samo 4 primalje. U istoj je godini Krk imao 422 porođaja a 24 primalje, kotar Kastav na 214 porođaja 10 primalja. God. 1939. u Banovini Hrvatskoj bilo je ukupno 926 primalja. Razmatrajući te probleme Hrvatski je liječnički zbor zaključio da treba povećati broj primaljskih škola kako bi broj primalja porastao. Problem nije bio samo u broju već je i dobna struktura primalja nije zadovoljavala - od 726 primalja s područja seoskih općina Banovine Hrvatske, njih 380, dakle više od polovice, bilo je starije od 50 godina.

Eto, premalen broj primalja i izrazito malen broj samostalnih ginekološko-porođajnih odjela bili su značajke naše ginekološke službe u razdoblju između dvaju svjetskih ratova.

LITERATURA

1. Durst F, O primaljstvu uopće i novogradnji Zemaljskog rodilišta i Primaljskog učilišta u zemaljskoj bolnici te predlozima iznešenim od narodnog zastupnika dra. Radovana pl. Markovića u Hrvatskom saboru. Liječ Vjesn 1910; 32:206-213.
2. Zanella S, O porodništvu u Banovini Hrvatskoj. Ibid. 1940; 62:501-508.
3. Rudelić I, Osvrt na opstetričku i ginekološku službu u Istri u posljednjih stotinu godina. Medicina 1975; 12:189-191.
4. Dugački V, Osnivanje i početak rada Primaljskog učilišta i Zemaljskog rodilišta u Zagrebu. Liječ Vjesn 1977; 99:325-328.
5. Pavleković I, Rogić D, Grubišić G, Povijest razvoja ginekološke struke u Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu. An Klin Boln "dr. M. Stojanović" 1984; 23:349-364.

6. Bunijevac H, Dugački V, Fatović-Ferenčić S, 120 godina Škole za primalje u Zagrebu. Zagreb; Škola za primalje; 1997.
7. Dražančić A, Povijest ginekologije i perinatologije u Hrvatskoj. Liječ Vjesn 1999; 121:100-108, 154-161.